

ВОГОНЬ: КОНЦЕПТ-АРХЕТИП МІКРОКОНЦЕПТОСФЕРИ СВЯТКИ

*У статті розглядається вербальне вираження концепту **Вогонь** у складі мікроконцептосфери **Святки**, що передбачає вилучення інформації про досліджуваний фрагмент концептуальної картини світу людини зі словників різних типів та етнографічних джерел (культурологічний аспект) і визначення особливостей його репрезентації в мові (семантичний аспект).*

Ключові слова: лінгвокультурологія, мікроконцептосфера, концепт, архетип.

*Плотникова Н. В. **Огонь: концепт архетип микроконцептосферы Святки.** В статье описываются особенности репрезентации концепта **Огонь** в составе микроконцептосферы **Святки** при помощи осуществления выборки информации об исследуемом фрагменте концептуальной картины мира человека из словарей разных типов и этнографических источников (культурологический аспект), предпринята попытка определения особенностей его репрезентации в украинском языке (семантический аспект).*

Ключевые слова: лингвокультурология, микроконцептосфера, концепт, архетип.

*Plotnikova N. V. **Fire: concept-archetype of the microconceptosphere Sviatki.** We describe the verbal representation of the concept **Fire**. It assumes the selection of the information about the analyzing fragment from the dictionaries (cultural aspect) and the definition of the peculiarities of its representation in language (semantic aspect).*

Keywords: linguistic culturology, conceptosphere, microconceptosphere, concept, archetype.

Зимовий цикл народної календарної обрядовості українців поділяється на доріздвяні та власне Різдвяні свята. Власне Різдвяні свята починаються з Коляди або Святвечора, що відзначається напередодні Різдва Христового, й закінчуються Водохрещем. Цей період називається дванадцятиденням або зимовими святками. І ніякому іншому святу, після «Великодня», не присвячено стільки народних повір'їв, звичаїв, обрядів, забобонів та прикмет, як «Різдву», або інакше Різдвяним святам, тобто різдвяно-новорічна обрядовість містить значний обсяг фактичного матеріалу. Цей матеріал дає змогу розглядати Різдвяні святки або мікроконцептосферу **Святки** (Мксф) як складну систему — концептуальне поле, що включає в себе множину концептів, тобто є концептополем макрорівня [8 : 214]. Концептополе макрорівня, як і концептополе мікрорівня, повністю відповідає всім традиційним канонам теорії поля, тобто має структуру у вигляді ядра, приядерної зони та периферії.

Оскільки концептуальне поле — велике угруповання концептів, то вважаємо за доцільне розподілити його на фрагменти — концептуальні мікрополя (КМП), що «утворюють складну ієрархічну систему взаємопов'язаних полів, на основі яких формується мовна картина світу» [12 : 31], та поєднують однорідні в поняттєвому відношенні одиниці (окремі концепти).

З огляду на те, що основним джерелом для формування міфів, релігій, філософій, що «впливають на цілі народи та історичні епохи», є архетипи [19 : 87], а обрядовість Різдвяних святків сформувалась саме на основі давніх язичницьких міфів та християнської релігії, то, відповідно, архетипи є підґрунтям для формування і власне різдвяно-новорічної обрядовості.

К. Юнг поділяв архетипи на психологічні, якщо вони виходять із пам'яті роду (архетип свого, води), і культурні, створені культурним досвідом людства (архетип трійці, життя, смерті) [9 : 39]. Проте архетипи не можна уявити «самі по собі», вони виявляються в свідомості як наслідки самих себе, у вигляді архетипових образів та ідей [19 : 451], тобто «архетипи позасвідомого можуть виявлятися лише у творчо оформленому матеріалі» [9 : 39], яким і є різдвяно-новорічна обрядовість, що її позасвідомою основою стали психологічні архетипи вода, вогонь та сонце, а також культурні архетипи смерть, народження та трійця.

На концептуальному рівні згаданим архетипам відповідають концепти-архетипи *Вогонь*, *Сонце*, *Народження*, *Вода*, *Смерть*, *Христос*, що в складі концептуального поля «мікроконцептосфера *Святки*» групуються у концептуальне мікрополе «Архетипні образи». Один із фрагментів такого концептуального мікрополя, а власне концепт-архетип *Смерть*, і становить предмет цього дослідження.

З точки зору історії та міфології культурний архетип *Вогонь* та відповідній йому культ в календарних обрядах слов'ян неодноразово привертала увагу науковців XIX-XX ст., зокрема найдетальніше вогонь як культурний концепт описав Ю. Степанов; вогонь як слов'янський символ віру у межах наївної картини світу розглядає В. Жайворонок. Лексема *вогонь* аналізувалась і з лінгвістичного погляду (і як лексема, і як засіб мовного вираження відповідних концептів), але у зв'язку зі святочною обрядовістю українців вона не розглядалась у жодному з аспектів.

Відповідно, актуальність теми цієї розвідки зумовлена необхідністю опису концепту *Вогонь* з огляду на нову лінгвістичну парадигму, що репрезентована лінгвокультурологічним напрямом у лінгвістиці з урахуванням як лінгвістичних, так і екстралінгвальних чинників. Мета статті – лінгвоконцептуальний аналіз мовного вираження концепту *Вогонь* у межах мікроконцептосфери *Святки*.

Для дослідження центральних концептів Мксф *Святки* застосовуємо комплексну методику, що поєднує елементи семантико-когнітивного та лінгвокультурологічного аналізів та базується на трьох етапах:

1) побудова *номінативного поля концепту та встановлення його номінативної щільності*. **Номінативне поле концепту** – це *сукупність мовних засобів, що об'єктивують концепт у конкретний період розвитку суспільства* [5 : 66]. Номінативне поле концепту будуємо шляхом суцільної вибірки зі словників різних типів та етнографічних джерел прямих номінацій концепту, їхніх синонімів та дериватів. Номінативну щільність концепту пропонуємо подавати у цифровому еквіваленті, для чого вводимо поняття коефіцієнт номінативної щільності, що його обчислюємо за формулою $Q_{nd} = NF_c : NF_{mcs}$, де Q_{nd} – це коефіцієнт номінативної щільності, NF_c – загальна кількість одиниць номінативного поля концепту, NF_{mcs} – загальна кількість одиниць номінативного поля мікроконцептосфери, що становить 314 одиниць;

2) *виділення та опис структурних елементів концепту*. Згідно із методикою аналізу культурних концептів Ю. Степанова в структурі концепту

виділяємо дві складові – культурну та поняттєву [15 : 41]. Культурна складова містить три шари: а) історичний, де аналізуємо конкретне явище в складі святочної обрядовості з історико-етнографічного погляду; б) актуальний, у якому проводимо аналіз наявних синонімів та дериватів імені концепту; в) етимологічний, що його розгляд дає змогу визначити первинний смисл імені концепту. Поняттєву складову виявляємо шляхом аналізу значень основних мовних репрезентантів концепту, що проводиться методом компонентного аналізу. Згідно із методикою концептуального аналізу З. Попової та Й. Стерніна, спільні або близькі за смислом семи різних мовних репрезентантів одного концепту узагальнюємо й інтерпретуємо як когнітивні ознаки концепту [5 : 201], що їх називаємо смисловим елементом або компонентом смислу концепту. Подібні смислові елементи отримуємо й упродовж аналізу всіх шарів культурної складової концепту, узагальнюючи та інтерпретуючи як смислові елементи первинний смисл імені концепту, смисли, що їх має концепт в історико-етнографічному контексті, лексичні значення синонімів та дериватів;

3) *моделювання польової структури концепту*. Розподіляючи концептополя на концептополе макро- і мікрорівня, А. Приходько до перших відніс ті, що включають множину концептів (в розвідці це Мксф *Святки*), в той час, як концептополе мікрорівня «можна умовно вважати ідіополем окремо взятого концепту» [8 : 214]. Відповідно, концепт *Вогонь* – це концептополе мікрорівня, що складається з ієрархії смислових елементів. До ядра відносимо смислові елементи, що виділені під час аналізу поняттєвої складової. Усі інші компоненти смислу, залежно від частотності їхнього використання, а також від сфери вжитку, належать до приядерної або периферійної зон. Польову структуру концепту подаємо з урахуванням особливостей різних періодів.

Культурологічно-лінгвістичний аналіз концепту *Вогонь*.

I. Культурна складова концепту *Вогонь*. А) історичний шар. Поряд із іншими мотивами в обрядовості Святвечора та Різдва яскраво простежується тема вогню, зокрема людина вклонялась вогню як стихії, а отже, найбільше шанувувала його властивість бути «живим» [16 : 71], тому першою магічною дією зимового святочного циклу було добування «живого вогню», що проходило способом відомим ще у давнину (тертям або свердлінням, іноді висіканням) [6 : 169]. Вогонь, добутий таким шляхом, «вважався «чистим», «цар-вогнем», що мав властивість очищати від гріхів» [4 : 153], і був «святішим, ніж той, яким користувались цілодобово» [16 : 132]. Таким святим «живим вогнем» вранці на Святвечір розпалювали піч, порівн.: «Рано в день св. вечера робить газда живу вагру; з неї розкладає він вогонь у печі і на припичку, а газдиня заходить ся, аби усе приладжене спекти ...» [18 : 14]. К. Сошенко вважає, що цією обрядодією народ зазначає «свою віру в світотворчу акцію вогню і ненастанну його творчість; а при тім хоче висловити думку, що як цей вогонь дав почин світові, так спричинив і перший ріст усіх плідів земних, що дають такий благословенний пожиток для народу» [13 : 101].

«Живий вогонь» використовували для запалення вогнищ, метою яких було знищення нечистого та відлякування злих духів [16 : 133], що

відбувалося в періоди літнього та зимового сонцестояння, зокрема «у південних слов'ян напередодні Різдва запалюють велику колоду, що називається «бадняк», а в Галицькій та Малій Русі місце південнослов'янського «бадняка» заступила солома, що її палять на другий день свята, або на Новий рік. Йдеться про український обряд паління «дідуха» в новорічну ніч, під час якого через вогнище переводять членів родини, худобу, а також ряджених, тобто всі скачуть через вогонь, оскільки вогонь випалює всю недугу, захищає від пагубного впливу злої, нечистої сили. Народ здавна вірить в особливо велику магічну, цілющу й очищувальну силу вогню, тому на Святвечір «господар обкурював димом-вогнем з ладаном» усю оселю [3 : 26].

День зимового сонцевороту – це передусім свято вогню, але в холодні зими його відзначали в будинку, що надало йому характер приватної родинної урочистості. З огляду на те, що вогонь у хаті пов'язаний із піччю та коминном, на них поступово переносилась «святість» вогню, оскільки ці предмети були оселею стихії, що шанувувалась [16 : 154]. Відповідно, піч зайняла почесне місце у святочній обрядовості, зокрема в гуцулів існує повір'я про «свято печі», згідно з яким на Новий рік піч виходить заміж, тому «ніхто тої ночі не спить на печі, не сідає – «бо тяжко їй танцювати ... »», а «звечора на піч кладуть овес – «аби мала чим коня годувати, бо вона їде до міста на герць»» [2 : 91]. Існування цього повір'я фіксують М. Грушевський, І. Огієнко, С. Килимник, М. та З. Лановик, але жоден із науковців не пояснює мотивів його виникнення та приуроченості до новорічних свят.

На концептуальному рівні **Вогонь** є фундаментальним концептом, що становить першооснову Мксф **Святки**. Як її підгрунтя він сформувався ще у період становлення святочної обрядовості, тобто під впливом міфологічного світогляду язичників, тому залежно від ролі у структурі свідомості визначаємо згаданий концепт як міфологему. З позиції суб'єкта концептуалізації він є універсальним. Цей концепт є первісним образом, створеним культурним досвідом людства, що став джерелом для формування міфів, релігій, філософій, тому на підставі параметра об'єкта концептуалізації вважаємо його концептом-архетипом, а за якістю інформації – поняттєво-логічним.

Аналіз історичного шару культурної складової концепту **Вогонь** у межах Мксф **Святки** дав змогу виявити смислові елементи: «Предмет поклоніння», «Різдво», «Новий рік», «Святвечір», «Щедрий вечір», «почин світу», «очищення», «здоров'я», «святість», «живий вогонь», «обкурення оселі», «запалення вогнищ», «паління дідуха», «ряджені», «свято печі». На лексичному рівні концепт-архетип **Вогонь** репрезентовано відповідною лексемою.

Б) етимологічний шар. Міфологема **Вогонь**. А. Преображенський вважає, що встановити вихідну форму слова *вогонь* важко, а особливо визначитись із початковою голосною [7 : 638], і навіть М. Фасмер та П. Черних, аналізуючи усі наявні теорії щодо походження цього слова, не висувають єдиної точки зору [17 : 592]. Характерною особливістю міфології періоду язичництва був пантеїзм, згідно з яким Бог отожднюється з природою, зокрема з вогнем, що підтверджується припущенням П. Черниха про спорідненість лексеми *огонь* із хетт. *Agni* (ім'я бога) [17 : 592] та збігається з загальновідомим

фактом існування у давній Індії бога Агні (бог вогню та домашнього вогнища), отже, первісно вогонь сприймався як божество. Аналіз етимологічного шару культурної складової концепту **Вогонь** у межах Мкксф **Святки** дав змогу виявити його смисловий елемент: «*Божество*».

В) актуальний шар. Лексичні ознаки. Міфологема Вогонь. Синоніми слова *вогонь*, що їх фіксує словник синонімів української мови, не належать до обрядової лексики та не вживаються при описанні святочних обрядів у історико-етнографічних розвідках, тому у роботі їх не розглядаємо. Історики та етнографи на позначення обрядового вогню вживають такі номінації, як *новий вогонь*, *живий вогонь*, *святий вогонь*, *чистий вогонь*, *цар-вогонь*, *жива ватра* [2 : 38], [3 : 19], [13 : 101], [18 : 14], що їх визнаємо етнографічними синонімами лексеми *вогонь* у межах різдвяно-новорічної обрядової лексики.

За свідченням М. Ласло-Куцок, «культ вогню мав на східнослов'янських землях велике значення для цілого укладу моралі й суспільного життя» [4 : 167], а отже, не менш велике значення він мав і у різдвяно-новорічних обрядах, і саме тому в слов'ян одним із епітетів слова *вогонь* був іменник *цар*, оскільки слово *цар* «у сполученні з іншим іменником характеризує його як щось виняткове, найголовніше серед інших подібних» [11, 11 : 181]. Безперечно, розуміння святочного вогню як чогось виняткового й сприяло утворенню номінації *цар-вогонь*.

Цитуючи Докію Гуменну, М. Ласло-Куцок зазначає, що вогонь — це «жива істота: йому ставлять горщик і поліно, щоб мав що їсти» [4 : 157], тобто в основу назви *живий вогонь* лягло язичницьке розуміння вогню як живої істоти. Описуючи різдвяно-новорічні обряди Гуцульщини, К. Сосенко та В. Шухевич замість назви *живий вогонь* уживають номінацію *жива ватра* [13 : 101], [18 : 14]. У лексикографічних джерелах іменник *ватра* не має значення *вогонь*, порівн.: «Ватра — діал. Вогнище, багаття» [11, 1 : 297]. Але в албанській, румунській, сербо-хорватській і словенській мовах існує слово *ватра* зі значенням *вогонь* або *черінь* [4 : 157], тобто гуцули запозичили слово *ватра* у значенні *вогонь* у румунів і сьогодні вживають його як абсолютний синонім іменника *вогонь*. Відповідно, діалектна номінація *жива ватра* — це абсолютний синонім однієї із загальноукраїнських назв святочного вогню — *живий вогонь*.

Оскільки вогонь, що горів у печі перед початком Різдвяних свят був «старим», тобто давно викресаним, і був уже нездатний оберекти від злих духів, епідемій тощо, на Святвечір украї необхідно було викресати вогонь «молодий», захисна сила якого була значно більша. Відповідно, «молодий» вогонь був нововикресаним, а звідси й ще одна номінація різдвяно-новорічного вогню — *новий вогонь*. З огляду на те, що новий вогонь ще не використовувався у жодній з обрядодій, він уважався чистим, що й лягло в основу номінації *чистий вогонь*.

Щодо назви *святий вогонь*, то в її основу покладено розуміння вогню як чогось святого, а цю святість на вогонь звичайний переносять із вогню небесного [1 : 175].

Словосполучення *святий вогонь*, *чистий вогонь*, *новий вогонь*, *живий вогонь*, *цар-вогонь* утворені шляхом додавання епітетів до лексеми *вогонь*, тому ці словосполучення вважаємо похідними формами, що не

утворюють синонімічного ряду. Щодо словосполучення *жива ватра*, то у межах різдвяно-новорічної обрядової лексики воно утворює з іменником *вогонь* синонімічну пару ВОГОНЬ – ЖИВА ВАТРА, зі спільною архісеєю *вогонь*. З огляду на регіональне використання словосполучення *жива ватра*, домінантою цієї пари визнаємо іменник *вогонь*, який і став назвою концепту.

Аналіз актуального шару культурної складової концепту *Вогонь* у межах Мксф *Святки* дав змогу виявити його смислові елементи: «*Цар*», «*святість*», «*живий вогонь*», «*чистота*». Кількість одиниць номінативного поля концепту *Вогонь* дорівнює 7, а коефіцієнт номінативної щільності становить 0,022, що свідчить скоріше про підсвідоме побутування згаданого концепту у межах Мксф *Святки*, ніж про його недостатню комунікативну релевантність.

II. Поняття складова концепту. Основними мовними репрезентантами міфологеми *Вогонь* є лексема *Вогонь* та словосполучення *Жива ватра*. Аналізуючи семантичну структуру лексеми *вогонь* (що має 10 ЛСВ), особливу увагу приділяємо тому значенню, що відображає зв'язок міфологеми *Вогонь* із Мфкс *Святки*, а саме ЛСВ *вогонь як предмет поклоніння* [14 : 605]. Сучасні словники української мови не фіксують подібне значення лексеми *вогонь*, утім, дане явище не зникло як культурна реалія на території України, оскільки ще у наш час на Житомирщині існують сучасні громади рідновірів-вогнепоклонників. У такому значенні лексема *вогонь* уживається й у різдвяно-новорічній лексиці, зокрема, описуючи використання вогню у святочних обрядах, С. Килимник зазначає, що вогонь – це один з найвищих чистителів та святителів у давнину [3 : 26]. Отже, у межах Мксф *Святки* семантична структура мовного репрезентанта міфологеми *Вогонь* – лексема *вогонь* містить ЛСВ *вогонь як предмет поклоніння*. Семний набір згаданого ЛСВ подано в таблиці:

МОВНИЙ РЕПРЕ- ЗЕНТАНТ	ЛСВ	СЕМИ
<i>вогонь</i>	Вогонь як предмет поклоніння.	1. Вогонь. 2. Предмет поклоніння.

За свідченням К. Сосенка, одним із найважливіших релігійних приготувань у день Святвечора було «зготовлення живого вогню (в Гуцулів «живої ватри»)» [13 : 101]. Слов'яни дуже цінували та почитали «живий вогонь», а оскільки в гуцулів «живий вогонь» називається *жива ватра*, то, відповідно, гуцули почитали «живу ватру». Словосполучення *жива ватра* має таке значення: «*Огонь, добытый при помощи трения друг о друга двух кусков дерева; добывается съ известными обрядами ватагом в полонини и служит для разведения огня въ жилищах пастуховъ и для совершения различныхъ обрядовыхъ дѣйствій надъ скотомъ, охраняющихъ, по мнѣнію пастуховъ, этотъ послѣдній*» [10 : 129]. Але в межах Мксф *Святки* мовний репрезентант міфологеми *Вогонь* – словосполучення *жива ватра* має значення дещо відмінне від зафіксованого Б. Грінченком, тобто семантична структура словосполучення *жива ватра* містить ЛСВ *обрядовий вогонь як предмет поклоніння, який викресляють напередодні Різдва Христового за допомогою тертя двох шматків деревини*. Семний набір згаданого ЛСВ подано в таблиці:

МОВНИЙ РЕ-ПРЕЗЕНТАНТ	ЛСВ	СЕМИ
<i>жива ватра</i>	Обрядовий вогонь як предмет поклоніння, який викресають напередодні Різдва Христового за допомогою тертя двох шматків деревини.	1. Вогонь. 2. Обрядовий вогонь. 3. Предмет поклоніння. 4. Обрядовий вогонь, який викресають напередодні Різдва Христового.

Відповідно, у свідомості сучасних українців міфологема **Вогонь** як складник Мксф **Святки** містить такі смислові елементи, як «*вогонь*», «*обряд*», «*предмет поклоніння*», «*Різдво*».

Проведений комплексний аналіз концепту **Вогонь** як складника Мксф **Святки** сприяв виділенню його домінуючих смислових елементів, що дало змогу розглянути цей концепт з огляду на його польову організацію:

Концептуальна структура міфологеми **Вогонь**

ПЕРІОД	КОМПОНЕНТИ СМИСЛІВ
<i>Дохристиянська доба</i>	1. <i>Ядро</i> : «предмет поклоніння», «святість», «божество». 2. <i>Приядерна зона</i> : «Різдво», «Новий рік», «Святвечір», «Щедрий вечір», «свято печі», «паління дідуха», «ряджені». 3. <i>Периферія</i> : «запалення вогнищ», «очищення», «здоров'я», «почин світу», «живий вогонь», «обкурення оселі».
<i>Доба християнства</i>	1. <i>Ядро</i> : «святість». 2. <i>Приядерна зона</i> : «Різдво», «Новий рік», «Святвечір», «Щедрий вечір», «свято печі», «паління дідуха», «ряджені». 3. <i>Периферія</i> : «запалення вогнищ», «цар», «очищення», «здоров'я», «живий вогонь», «обкурення оселі».
<i>Сучасний період</i>	1. <i>Ядро</i> : «святість». 2. <i>Приядерна зона</i> : «Різдво», «Новий рік», «Святвечір», «Щедрий вечір», «свято печі», «паління дідуха», «ряджені». 3. <i>Периферія</i> : «запалення вогнищ», «очищення», «здоров'я», «живий вогонь», «обкурення оселі».

Проаналізувавши концептуальну структуру концепту **Вогонь** з огляду на польову організацію, робимо висновок, що сьогодні ядерні компоненти смислів (від загальної кількості смислових елементів) складають $\approx 7\%$. Упродовж віків у ядерній зоні концептуальної структури цього концепту відбулися несуттєві зміни, зокрема після прийняття християнства міфологема **Вогонь** втрачає смислові компоненти «*предмет поклоніння*» та «*божество*» («*бог*»), мотивом для виникнення яких слугував язичницький світогляд.

Відсоткове вираження компонентів смислів приядерної зони для концепту **Вогонь** сягає $\approx 53\%$. Щодо приядерної зони концептуальної структури міфологеми **Вогонь**, то вона не зазнала жодних змін.

Периферійна зона міфологеми **Книш** містить $\approx 38\%$ смислових елементів. Зоні периферії властиві зміни, зокрема у добу християнства поступово зникають смислові елементи, що мали язичницьку мотивацію: міфологема

Вогонь втрачає компонент смислу «почин світу»; а у період панування царизму периферійна зона концептуальної структури міфологеми **Вогонь** розширилась за рахунок появи смислового елемента «цар».

Результати вивчення міфологеми **Вогонь**, що отримані за допомогою компонентного, етимологічного та історико-культурологічного аналізу, дають змогу зробити висновок, що цей концепт належить до значущих в українській культурі та у житті українців.

Запропонована методика комплексного аналізу культурних концептів може бути використана для вивчення інших подібних концептів, що є перспективним у сучасний період, коли простежуємо помітне посилення уваги до національної самобутності української культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Вовк Х. К.** Студії з української етнографії та антропології / Хведір Кіндратович Вовк. – К.: Мистецтво, 1995.
2. **Воропай О.** Звичаї нашого народу: етнографічний нарис / Олекса Воропай. – Харків: Фоліо, 2005.
3. **Килимник С.** Український рік у народних звичаях в історичному освітленні: [у 3 кн., 6 т.] / Степан Килимник. – Вінніпег, Торонто, 1964. – Кн. 1. – Т. 1.: – 1964.
4. **Ласло-Куцюк М.** Вогонь і слово: Космогонічний міф на Україні / Магдалина Ласло-Куцюк. – Бухарест: Видавництво «Критеріон», 1992.
5. **Попова З. Д.** Когнітивна лінгвістика / З. Д. Попова, І. А. Стернин. – М., 2007.
6. **Потебня А. А.** III. О купальських огняхъ и сродныхъ съ ними представленьяхъ // I. О некоторыхъ символахъ въ славянской народной поэзии. II. О связи некоторыхъ представленийъ въ языкѣ. III. О купальськихъ огняхъ и сродныхъ съ ними представленьяхъ. IV. О доле и сродныхъ съ нею существахъ / Александръ Афанасьевичъ Потебня. – Харьковъ: Типографія «Мирный Трудъ», 1914. – С. 159-187.
7. **Преображенский А. Г.** Этимологический словарь русского языка: В 2 т. / А. Г. Преображенский. – М.: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1959. – Т. 1.: А-О. – 1959.
8. **Приходько А. М.** Концепти і концепто-системи в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / Анатолій Миколайович Приходько. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008.
9. **Селіванова О. О.** Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006.
10. **Словарь української мови.** Упорядкував з додатком власного матеріалу Б. Грінченко: В 4 т. / НАН України. Інститут української мови. – К.: Наукова думка, 1996-1997. – Т. 1.: А-Ж. – 1996.
11. **Словник української мови:** В 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. – К.: Наукова думка, 1970-1980. – Т. 1.: А-В. – 1970; Т. 11.: Х-Ь. – 1980.
12. **Смирнова Ю. П.** Средства активации суперконцепта «двигаться» в английских текстах и их переводах: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20 / Юлия Павловна Смирнова. – Уфа, 2001.
13. **Сосенко К.** Різдво-Коляда і Шедрий вечір: культурологічні оповідання / Ксенофонт Сосенко. – К.: Український письменник, 1994.
14. **Срезневский И. И.** Материалы для словаря древне-русского языка: В 3 т. / Измаил Иванович Срезневский. – СПб.: Типографія Императорской академіи наук, 1893-1903. – Т. 1.: А-К. – 1893.
15. **Степанов Ю. С.** Константы: Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю. С. Степанов. – М., 1997.
16. **Харузина В. Н.** Къ вопросу о почитании огня / Вера Николаевна Харузина // Этнографическое обозрение. – 1906. – № 3-4. – С. 68-205.
17. **Черных П. Я.** Историко-этимологический словарь современного русского языка: В 2 т. / П. Я. Черных. – М.: Русский язык, 1999. – Т. 1.: А-Пантомима. – 1999.
18. **Шухевич В. О.** Гуцульщина: В 5 ч. / Володимир Осипович Шухевич. – Верховина: Журнал «Гуцульщина», 1999. – Ч.4.: Церковні свята і обряди Гуцульщини. – 1999.
19. **Юнг К. Г.** Человек и его символы / Карл Густав Юнг – СПб.: Б. С. К., 1996.